

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ ПЗФ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО ЗНАЧЕННЯ

Юрченко А.Д., Кузьмінський В.О.

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
вул. Митрополита Василя Липківського, 35, Київ, 03035
dea2005@ukr.net

На основі аналізу сучасного стану організації територій національних природних парків, природних заповідників, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків та інших об'єктів природно-заповідного фонду України обґрунтовано необхідність оптимізації ландшафтної структури, формування культурних ландшафтів рекреаційного спрямування, посилення системної охорони і відтворення природних ресурсів. *Ключові слова:* оптимізація ландшафтної структури, території природно-заповідного фонду, екологічна рівновага в природному середовищі, культурний ландшафт на землях сільськогосподарського призначення, природоохоронні заходи, деревно-чагарникова рослинність.

На основе анализа современного состояния организации территорий национальных природных парков, природных заповедников, биосферных заповедников, региональных ландшафтных парков и других объектов природно-заповедного фонда Украины обоснована необходимость оптимизации ландшафтной структуры, формирование культурных ландшафтов рекреационного направления, усиление системной охраны и воспроизводства природных ресурсов. *Ключевые слова:* оптимизация ландшафтной структуры, территории природно-заповедного фонда, экологическое равновесие в природной среде, культурный ландшафт на землях сельскохозяйственного назначения, природоохранные мероприятия, дерево-кустарниковая растительность.

Based on the analysis of the current state of the territories of national parks, nature reserves, biosphere reserves, regional landscape parks and other objects of nature reserve fund of Ukraine the necessity of optimizing landscape structure, the formation of cultural landscapes and recreational focus, increased system protection and restoration of natural resources. *Keywords:* optimization of landscape structure, areas of natural conservation, ecological balance in the natural environment, cultural landscape on agricultural land, environmental protection, tree and shrub vegetation.

Мета статті – обґрунтування оптимізації ландшафтної структури в межах територій природно-заповідного фонду рекреаційного спрямування та визначення заходів з естетичного оформлення сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу

Культурний ландшафт формується в процесі свідомої діяльності людини

для задоволення тих чи інших потреб. Під культурним ландшафтом розуміють цілеспрямовано створений антропогенний ландшафт з доцільною для суспільства структурою та функціональними властивостями [1].

Формування культурного ландшафту в сільській місцевості в межах території ПЗФ рекреаційного спряму-

вання доцільно здійснювати шляхом проведення спеціального виду землевпорядних робіт, що потребує внесення змін у методичне забезпечення розробки проектної документації з організації територій і об'єктів ПЗФ.

Відповідно до конкретних природних і соціально-економічних умов необхідно в проектах організації території національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також біосферних заповідників опрацьовувати спеціальний розділ під загальною назвою «Обґрунтування заходів з формування культурних ландшафтів», в якому доцільно здійснити аналітичну оцінку природних та інших умов території та обґрунтувати системи відповідних заходів, їх фінансування і визначення соціально-економічного та екологічного ефекту капіталовкладень.

Сільськогосподарський ландшафт у межах територій ПЗФ рекреаційного спрямування є не лише виробничим простором, який має відповідати технологічним вимогам сільськогосподарського виробництва, а в сучасних соціально-екологічних умовах природо-користування в зростаючих обсягах стати важливою сферою відпочинку населення. На сьогодні сільськогосподарські ландшафти потребують відповідного естетичного оформлення, зрівноваженого насичення природними елементами та підтримки екологічної рівноваги в природному середовищі.

Формування культурного ландшафту на землях сільськогосподарського призначення передбачає системи збереження природних компонентів в межах території ПЗФ рекреаційного спрямування:

- суцільних масивів деревних і чагарникових насаджень на збіднених сільськогосподарських угіддях;
- полезахисних лісових насаджень, насаджень на ярах і в балках;
- галерейних деревних та чагарникових насаджень, заростей очерету і осоки вздовж річок і струмків, навколо природних і штучно створених відкритих водойм (ставків, копанок, каналів, джерел, заболочених ділянок, місць витоку річок і струмків, у тому числі з метою боротьби з абразією берегів);
- системно розташованих в агроландшафтах ділянок природної деревно-чагарникової рослинності на польових землях як місць відтворення популяцій диких тварин і птахів, їх відпочинку і захисту від хижаків та людей;
- окремих дерев і груп дерев та кущів на відкритих сільськогосподарських ландшафтах; живих огорож;
- суходільних сіножатей і пасовищ на деградованих малопродуктивних орних землях;
- сіножатей і пасовищ навколо сільських населених пунктів, які створюються для сінокосіння і випасання худоби місцевими жителями;
- міграційних коридорів з природною деревиною і чагарниковою та луговою рослинністю, які формуються для безпечного проживання і пересування диких тварин і птахів;
- залужених водотоків гідротехнічних протиерозійних споруд;
- деревних і чагарникових насаджень уздовж шляхів сполучень, що створюються з метою формування відкритих та, за необхідності, закритих перспектив;
- урочищ із заболоченими пониженнями, з якими контактують верхів'я місцевих річок і струмків з протилежними напрямками течії.

Ці компоненти в межах сільськогосподарських ландшафтів є не лише місцем постійного розміщення природної рослинності та проживання диких тварин, а й спричиняють компенсуючий вплив на сусідні та більш віддалено розташовані сільськогосподарські угіддя.

У складі землевпорядних робіт з формування культурних ландшафтів доцільно передбачити системне здійснення на орних землях протиерозійних, агротехнічних, лісомеліоративних та гідротехнічних заходів, які набули широкого застосування в Україні ще у 80-і роки минулого століття в період запровадження контурно-меліоративної організації території (КМОТ) сільськогосподарських землекористувачів [2]. На схилі сільськогосподарських угідь із складними формами рельєфу виконання технологічних операцій з механізованого обробітку ґрунту і догляду за рослинністю, що культивується відповідно до вимог КМОТ доцільна оптимізація форм і розмірів окремо оброблюваних земельних ділянок з трансформацією частини орних земель у сіножаті і пасовища. Ці угіддя, як елементи культурних ландшафтів, мають доповнюватись системно розміщеними групами деревної і чагарникової рослинності у сполученні з штучними водоймами та джерелами питної води тощо.

Крім безпосередніх захисних функцій з маскування непривабливих об'єктів, захисту ґрунтів від ерозії та формування мікроклімату, деревно-чагарникові та інші види рослинності в агроландшафтах виконують цінні додаткові функції: загальне формування ландшафту, естетичне удоскона-

лення його структури; біологічне збагачення відкритих територій перенесення на них благотворного впливу лісових ділянок; забезпечення гармонійного і сприятливого життєвого середовища існування природних видів різних форм і рівнів розвитку; сприяння біологічній регенерації прилеглих земельних територій, які використовуються в господарському обігу.

Ці елементи для територій ПЗФ рекреаційного спрямування мають велике екологічне значення як місце відтворення, перебування і виживання багатьох видів тварин і птахів у межах антропогенного зміненого середовища, яке без цих змін було б для них ворожим. Особливу увагу при формуванні культурних ландшафтів необхідно спрямовувати на збереження та, за необхідності, відтворення перезвожених земель.

У природному середовищі певній території має відповідати відповідний тип рослинності. При виборі рослинного покриву для формування культурного ландшафту необхідно намагатися забезпечити максимальне видове його різноманіття з урахуванням природних умов. У конкретних агроландшафтних умовах необхідно також ретельно зважувати фактори, які обмежують застосування чужерідних видів дерев і чагарників [3].

Так, на роздільних смугах автомобільних шляхів доцільна посадка видів, стійких до засолення ґрунтів. На бідних піщаних ґрунтах необхідно створювати дубово-березові насадження; на насипних ґрунтах – обліпихи крушиновидної. Тополя, червоний дуб найбільш придатні в захисних смугах і буферних зонах, де значною є концентрація промислових викидів. У багатьох випадках використання при-

вабливих видів рослинності збагачує і прикрашає ландшафт і є вирішальним фактором при розміщенні їх в агроландшафтах. Дерева і кущі ефективні також при маскуванні надмірної хвилястості рельєфу або посиленні контрастності монотонних пейзажів. Крім деревних видів і трав'яного покриву, при формуванні культурних ландшафтів на перезвожених територіях використовується водно-болотна рослинність, мох, лишайники. Широке застосування знаходять очерет, осока, рогіз. В умовах абразії берегів водойм ці рослини відіграють пріоритетну роль як берегоукріплюючі види.

В Україні в умовах недостатньо дієвого регулювання земельних відносин гостро відчуваються проблеми збереження та ефективного використання екологічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення. В межах територій ПЗФ загальнодержавного значення навіть не плануються заходи їх розв'язання.

Ці землі розглядаються лише як об'єкти нерухомості без урахування їх екологічного потенціалу. Сучасна рекреаційна їх привабливість мінімальна, а неконтрольоване сільськогосподарське виробництво загрожує існуванню цих територій як рекреаційних об'єктів і надалі погіршуватиме екологічну та, як наслідок, економічну і соціальну ситуацію загалом. У зв'язку з цим ефективна рекреаційна система в межах територій ПЗФ загальнодержавного значення може ефективно функціонувати лише за умови залу-

чення в рекреаційну сферу сільськогосподарських ландшафтів, де активно виконуються роботи з формування культурних ландшафтів.

Висновки

Процес естетичного оформлення аграрних ландшафтів у межах територій ПЗФ рекреаційного призначення необхідно значно прискорити відповідно норм існуючих законодавчих актів та методичних документів.

Необхідно значно розширити арсенал засобів і методів здійснення заходів з естетичного оформлення аграрних ландшафтів, частка яких у складі територій ПЗФ України сягає 75%.

Стрімке скорочення чисельності і різноманітності природних видів тваринного і рослинного світу в агроландшафтах природоохоронних територій загальнодержавного значення зумовлює актуальність заходів з оптимізації ландшафтної структури з огляду на зростаючу уніфікацію форм і методів організації сільськогосподарської діяльності на великих територіях, що викликає їх ландшафтне і біологічне збіднення.

Найбільш бажаним є системне розміщення природних компонентів у ландшафтному просторі. Загальну площу природних компонентів в агроландшафтах доцільно довести до 5-7% корисної площі відповідного сільськогосподарського угіддя. При цьому площа відокремлення компонентів має бути не меншою 250-300 м².

Література

1. Реймерс Н.Ф. Природопользование. – М.: Мысль, 1990. – С.262.
2. Нормативи ґрунтозахисних контурно-меліоративних систем землеробства / за ред. О.Г. Тараріо, М.Г. Лобаса. – К.: 1998. – 158 с.
3. Пойкер Х. Культурний ландшафт: формирование и уход. – М.: Агропром-издат. – 1987. – С. 48.